

Maanaj murriedimmie – geerve almetji diedte

HEERREDEN BARKOE
IRHKEMEN VÖÖSTE
MAANAGÏERTESNE AALKA

Ävtebaakoe

Mahte gaajhkh maanah Nöörjesne maanagiertesne vaedtsieh ävtelen skuvlem aelkieh, jih jijnjh smaave maanah stoerre bielieh sov aarkebiejeste leah dijjine ektine mah desnie berkieh.

Dijjeh ektiedimmieh maanide

bigkede, jih aktem barkoem darjode mij lea vihkeles fierhten maanan jieliedasse. Dijjeh lidie vihkeles hoksealmetjh maanide mah liereminie gosse stääkedeminie, jih stääkedeminie gosse liereminie. Dijjine ektine edtjeh aktem hokse- jih lierehtimmiebyjresem dääjredh mij lea jearsoes, jih mij seamma tijjem dejtie haasta orre sillh vaeltedh jih veartenem goerehtidh.

Aktivyöki barkoe jeatjah almetjigujmie lea eevre vihkeles maanaj evtiedimmien jih lierehtimmien gaavhtan. Maanagiertesne maanah edtjeh stoerre nuepieh äadtjodh jijtjemse vuesiehtidh jih evtiedidh jearsoes byjreskinie mubpiejgujmie ektine. Daate bihkedimmie soptseste guktie dijjeh mah maanagiertesne berkieh, maehtede maanaj sosijaale evtiedimmiem däärjoehtidh, jih aktem hijven psykososijaale byjresem sjugnie-didh mij irhkemem jih miedtelimmiem heerrede. Manne gegkestem dihte säjhta aevhkine ärrodh jih skraejriem vedtedh aarkebiejjien. Manne ojhte vienhtem maehteles barkijh mah aktine vihties ulmine jih ektesne öorneldihkie berkieh, maehtieh maanide viehkiehtidh aktem jearsoes, hijven jih feejjene maanabaeliem vedtedh, maanagierten ektievoetesne.

Manne dijjem daejnie barkojne læhkohtem mij lea akte dejstie maanagierten vihkielommes barkojste.

Dag Thomas Gisholt
Direktöore

Sisvege

1. Bihkedimmien sisvege jñh aajkoe
2. Barkoedåehkien barkoe akten hijven psykososijaale byjresen åvteste
3. Ektiedimmieh jñh aktivyöki barkoe maanaj gaskemsh
4. Vienevoete
5. Sosijaale maahtoe
6. Barkoe govlesadteminie jñh gieline
7. Maanaj aktivyöki barkoe stååkedimmesne
8. Laavenjostoe maanagierten jñh hiejmen gaskem
9. Barkoedåehkien laavenjostoe akten hijven maanagiertebyjresen åvteste
10. Lidteratuvrelæstoe

1. Bihkedimmien sisvege jih aajkoe

*Mieriesoejkesjen mietie maanagierten sisvegasse jih barkojde, dle maanagierte edtja maanide aktem hokse-
jih lierehtimmiebyjresem faalehtidh, mij lea dan bua-
ratjommesasse maanide. Hokse maanagiertesne lea
dovne dej ektiedimmiej bijre barkiji jih maanaj gask-
emsh, jih maanaj hokse sinsætnan. Maanide nuepiem
vedtedh hoksem dâastodh jih vedtedh lea dihte vihkie-
lommies jis edtja sosijaale maahtoem evtiedidh, jih akte
vihkeles dâarjoe aktene lierehtimmieperspektijvesne
mij abpe jieledem ryöhkoe.*

*Mieriesoejkesje jeahta maanagierte... aktem siebrie-
dahke barkoem âtna juktie aareh sierredimmiem jih
irhkemem heerredidh, jih vijriesâbpoe jeahta ... sosi-
jaale maahtoie lea vihkeles juktie evtiedimmien vöoste
barkedh dââsverimmeste, goh sierredimmie jih irhkeme.
Maanagiertesne maanah edtjeh akte bielie årroth
aktede jearsoes ektievoeteste. Daesnie edtjeh aktene
aktivyöki barkosne mubpiejgumie ektine dââjrehtidh,
jih sosijaale maahtoem evtiedidh. Bihkedæjja lea dan
âvteste uvtemes barkoen bijre juktie aktem hijven psyko-
sosijaale byjresem sjugniedidh, gusnie maanah âadtjoeh
jearsoes byjreskinie skearkagidh, dej haestemigumie
mah leah fiereguhten maanese sjihtedamme. Dihte
mij lea jarngesne bihkedimmesne lea guktie dah geerve
almetjh maanide dâarjoehtieh gosse dah leah meatan
maanagierten aarkebiejjesne, ektiedimmieh sinsætnan
bigkieh, leah meatan aktivyöki barkosne, stââkedieh jih
vienevoeten baanth gaaredieh.*

Eejhtegh jiehtieh dah âajvahkommes leah madtje-
les dejnie faalenassine maam sijjen maanah maana-
giertesne âadtjoeh, men gosse maanagiertemaanah
jijtje gyhtjelassh âadtjoeh maam dah maanagierten
bijre tuhtjeh, dle naaken dejstie svââroeh dah eah trâj-
edh, jallh dah neerresuwieh jallh plaakenieh maana-
giertesne. Baarnieh jiehtieh dah nâakebe trââjjedieh
niejtijste (Nordahl 2012). Aarkebiejjen dle muvhten

aejkien mij akt heannede maam dihte akte maana
tuhtjie nâake jallh gierve. Maanagiertemaanah vuesieh-
timmien gaavhtan muvhten aejkien stââkegaevniej
bijre dijveldieh, jih meatan sjidtieh owaantojne rââllaj
bijre stââkedimmesne. Dah dââjrieh dah eah âadtjoeh
meatan årroth stââkedidh, jallh dah steegkesuwieh
ektievoeten âlkolen. Daate maahta fâantoeh årroth
man âvteste maanah hâjnoes sjidtieh, dah ovmurrie-
dieh jallh domtoeh dah neerresuwieh jih plaakenieh
jallh âlkolen steegkesuwieh. Fiereguhten maanah
dââjrese raaktan dagkarijstie dââjresijstie jih heanna-
dimmijste aarkebiejjen, lea gaajh vihkeles. Barkijh
tjuerieh dagkaridie vuajnojde krööhkestidh, jih dejtie
itjmieslaakan vaeltedh. Bihkedæjja lea uvtemes guktie
dah barkijh maanide vihtesjeh, jih guktie dihte aktivyöki
barkoe lea dej gaskemsh, jih guktie dah jijtje maehtieh
maam akt hijven maanide buektedh gosse meatan
stââkedimmesne. Ij leah akte stilleme dam fulkedh,
men edtja viehkine årroth barkosne. Dihte raerieh jih
tjielke vuesiehtimmieh vadta.

Maanagierte edtja hoksedh maanah aktem jearsoes
byjresem utnieh, jih maanide aarjoehtidh fysiske jallh
psykiske mirhtoej vöoste. Barkijh edtjeh maanide
vaarjelidh, aktem feerhmeles byjresem sjugniedidh, jih
hoksedh daan beajjetje maanagiertemaanah vaallah
miedtelimmiem dââjrh, jallh sijhtieh mubpide miedtelidh
gænnah jirreden. Mieriesoejkesjisnie tjââdtje: *Desnie
gusnie maanaj jijtjedomtese meadtasâwa, desnie lea
dihte aalkoe man âvteste maana ij mubpide krööhkh,
maana irhkie jih empatijem fââtese:* maanagierte edtja
hijven darjomh evtiedidh, jih viehkiehtidh olles nâake
ektiebarkoievuekieh evtiesovh jallh dabrenh.

Maanaj uvtemesth daerpiesvoete maanagiertesne
lea hokse, jearsoesvoete jih ektievoete, jih barkijh
ektesne diedtem utnieh viehkiehtidh guktie maanah
dejtie vihkielommies daerpiesvotide âadtjoeh. Maanah

maehtieh stoerre aevhkiem åadtjodh maanagierteine årrodh mah leah jolle kvaliteeteste, gaskem jeatjah gosse lea dan sosijaale maahtoen jìh vienevoeten ektiedimmiej bijre, jìh aevhkie læssene gosse kvaliteete læssene. Ij guhte maehtieh maanagiertem hijven darjodh oktegh. Eevre vihkeles maanaj evtiedimmien jìh murriedimmien gaavhtan, gaajhkh barkijh maanagierte-sne, daennie bìhkedimmesne aaj neebnesovveme goh barkijh jìh geerve almetjh, viehkiehtieh jìh laavenjostoeh aktem maanagiertem jolle kvaliteetine evtiedidh.

Mieriesoejkesje geerve almetji vuajnoeh, daajroeh jìh maehtelesvoeth tjìerteste juktie maanide gaavnedidh, guarkedh jìh bijjiedidh, jìh dan lea dovne akte daesnie- jìh daelieperspektjive, jìh akte perspektjive bãetijen aajkan. Barkoen tjìrrh mij vuajnoem sjugnede, jìh tjìelke barkoe laavenjostosne hiejmigujmie, dle barkijh maanagiertesne edtjeh aktem jearsoes, feerhmeles jìh skreejrje maanagiertebyjresem sjugniedidh, mij irhkemem heerrede. Daate bìhkedimmie lea ovnessie vuekiej bijre, guktie maahta daam barkoem darjodh. Ussjedidh jìh vuarjasjidh guktie jìjtje dāemede mubpiejgumie ektine, staeriedimmieh darjodh jìh aktine vihties ulmine barkedh lea daerpies juktie kvaliteetem maanagierte-sne lissehtidh. Ussjedamme dah laavenjassh bijjietjaalegen nuelesne; Raeriestimmie guktie ussjedidh jìh laavenjostedh, edtjeh vāaroeminie jìh skraejrine årrodh daennie barkosne.

Maanagierte edtja irhkemem heerredidh, men mij lea irhkeme?

Irhkemem joekehtslaakan tjìerteste, men såemies dejstie væhtjiste ovnessie tjìertestimmie lea

- negatjive, fysiske jallh psykiske dahkoeh, mejtie akte jallh jienebh leah dorjeme akten mubpien vōoste
- dīhte guhte irhkemem, plaakenimmiem jallh geerestimmie dāājre, maahta aelhkieslaakan akten ektievoeten sijse bãetedh maam ij leah jìjtje sijhteme veeljedh
- ij leah hedtie faamosne guktie lea gīerve jìjtjemse vaarjedidh

Naaken aaj lissehte

- dahkoeh tjuerieh naa daamtaj årrodh jìh guhkiem vaasedh
- dahkoeh leah soejkesjamme jallh vesties

*Jis aktem maanam gaavnesjem, dle aktem
almetjem gaavnesjem.*

Anne-Cath Vestly

2. Barkoedâehkien barkoe akten hijven psykososijaale byjresen âvteste

Barkoedâehkie ektiedimmieh maanide bigkieh

Maanagiertesne aelkedh lea akte stoerre heannadimmie gellide maanide. Dah barkijh tjuerieh maanide viehkiehtidh âehpies sĳdtedh dejnie orre sosijaale tsiehkine. Vihkeles barkoedâehkie stoerre leavloem beaja hijven ektiedimmieh bigkedh fiereguhten maanese. Dah geerve almetj tjuerieh fierhtem maanam vuejnedh, jĳh vissjeles ârrodh gaajhkesigujmie. Smaave maanah daajroem âvtese daarpesjeh, stabiliteetem, vaarjedimmiem jĳh jearsoesvoetem aktene lihke ektiedimmesne mubpide. Dan âvteste dle maanah baahkes, sensitijve jĳh skreejrije hoksem daarpesjeh dejstie barkijjstie maanagiertesne. Hijven dââjrehtimmieh jearsoes ektiedimmiej tjĳrrh maanan jĳjtjeguviem nænoestehieh, murriedimmiem lissiehtieh jĳh aktine hijven evtiedimmine viehkiehtieh. Gosse maana jearsoes domtoe jĳh hijvenlaakan vaarjedamme, dle daate dihte bööremes jis edtja lieredh jĳh haalvedh. Dihte barkoe ektiedimmiejgujmie geerve almetji jĳh maanaj gaskemsh, jĳh maanaj gaskemsh lea vihkeles juktie evtiedidh jĳh maanide aktem hijven psykososijaale maanagiertebyjresem gorredidh. Barkoedâehkie edtja fierhtem maanam gietedidh goh akte almetje jĳjtse jĳieliedisnie, guhte reaktam âtna sov jĳjtse dââjreseveartenem utnedh, jĳh mij nuepiem âtna sov jĳjtse aarkebiejjiem tsevtsehd (Bae, 2009). Barkoedâehkie edtja dam aktegs maanam ââktedh seamma tijjen goh dah eadtjohkelaakan berkies ihke fierhte maana edtja dââjredh satne sijjiem âtna aktene positijve ektievoetesne.

Dĳhte heerreden barkoe irhkemen vööste maanagiertesne aalka

Irhkeme dam aktegs almetjem meadta, jĳh maahta jiehtedh irhkeme reaktam miedtele respektem âadtjodh jĳh jearsoes ârrodh. Maanagierte lea akte vihkeles sijjie juktie diebles dâemiedimmiem heerredidh. Barkoedâehkie tjuara stieresne ârrodh jĳh dâarjoehtidh gosse maanah ektiedimmieh bigkieh, lea meatan dennie aktivyöki barkosne jĳh vejtiestieh jĳh vijriesâbpoe evtie-

dieh maehtesvoeth mah ektiebarkoem dej gaskem jearsoes jĳh positijve darjoeht. Maanaj sosijaale evtiedimmieprosesse edtja juhtedh viehkine geerve almetijjste, mah leah empatiske jĳh stieresne, jĳh hijven maahtoem utnieh ektiedimmiebigkemen bijre. Barkoedâehkie maanaj dââjresh garmerde gosse mubpiejgumie gaavnesjeh, viehkehte dan bijre ussedidh jĳh maanaj jarkelimmie-jĳh evtiedimmieprosessh dâarjoeht. Ulmie lea akte jearsoes jĳh hijven psyko-sosijaale maanagiertebyjrese mij heerrede olles ovlæhkoes vuekieh evtiesowh jallh dabrenh guhkiem. Akte maanagierte mij hijvenlaakan barka akten hijven psykososijaale byjresen âvteste, seamma tijjen barka juktie sierredimmiem jĳh irhkemem heerredidh.

Öörneldihkie jĳh guhkies barkoe lea nuhteligs

Maanagierteaaajhtere tjuara lissine âvtehkasse, dam psyko-sosijaale byjresem biejjieöörnegasse biejedh. Barkoedâehkie sov tjâenghkies maahtoem jĳh sov faageles goerkesem nåhtede gosse barkoem soejkesjeminie jĳh tjĳrrehteminie juktie maanaj sosijaale evtiedimmiem dâarjoehtidh, jĳh aktem hijven psykososijaale maanagiertebyjresem sjugniedidh. Dah râajvarimmieh juktie aktem feerhmeles byjresem sjugniedidh hijven ektiedahkoevuekiejgumie, maehtieh stuvreme ârrodh dan aktegs maanese, dâehkide maanijste jallh abpe maanagiertebyjresasse. Daate akte barkoe mij iktemearan râajvarimmieh kreava, gaajhkijste, guhkiem. âvtehke aktem vihkeles rââllam âtna goh dihte mij prosessem stuvrie. Juktie hoksedh barkoe öörneldihkie jĳh guhkies sjædta, dle vihkeles barkoem vâajnoes darjodh maanagierten soejkesjeminie. Barkoedâehkie tjuara barkoem jaabnan vuarjasjidh.

Maanah geerve almetj tjuara daarpesjeh mah leah stieresne

Guktie maanaj vööste dâemede goh guejmiealmetj, vâajnoes sjædta barkoedâehkien gĳrmije aktivyöki barkoem tjĳrrh maanajgumie. Maanah daarpesjeh naaken

dejtie vueznieh, guvlieh jih nænnoestieh. Tsåatskelesvoete maehteles jih baahkes geerve almetjijste mah leah stièresne lea eevre daerpies jis maanah edtjeh tråjjadidh maanagiertesne. Guktie dihte geerve almetje vaestede jih maanam nænnoste, lea eevre vihkeles guktie maana jijtsasse vuajna. Guktie kvaliteete lea dennie aktivyöki barkosne dan geerve almetjen jih maanaj gaskem, stoerre ulmiem åtna.

Barkoedåehkie edtja dam biejjeladtje hoksebarkoem jih aarkebiejjien ruvtijnide sjihteladtedh guktie dah hijven dååjresh fiereguhten maanese sjidtieh. Dihte geerve almetje aavoem vuesehte gosse maana maam akt haalvoe. Kim, guhte lea akten jaepien båeries jih Anna guhte lea njieljen jaepien båeries, maehtieh jijnjh smaave sillh aarkebiejjien garmerdidh, jih vihkeles maanan jijtsh, sjiere dååjresh nænnoestidh. Akte geerve almetje mij lea stièresne itmieslaakan vaalta dam maam maana buakta, disse vijriesåbpoe bigkie maanine ektine, jih dan mænngan maanam haasta guktie dahkoesijie vijriesåbpoe sjædta jih haalvemenuepieh jienebh.

Geerve almetjh leah etihkeles åvteguvvieh maanide

Vihkeles aarvoeh maanagiertesne leah vuesiehtimmien gaavhtanektievoete, hokse, meatandiedte, solidariteete, goerkesadteme, respekter, seammavyörtogsvoete jih reakta joekehts årrodh. Gaajhkh barkijh utnieh, goh åvteguvvieh, aktem sjiere diedtem maanagierten aarvoevåaromen mietie jieleddh, jih dam åvtese buektedh. Dah edtjeh fiereguhtem maanam dårjoehtidh jih krööhkedh, jih lissine aktem jearsoes sijjiem sjugniedidh mij maanide haasta vienevoetem sjugniedidh jih eadtjohkelaakan meatan årrodh ektievoetesne. Barkoedåehkie dennie biejjeladtje barkosne vuesehte dah maanide ååktoe jih dejtie goerkesedtieh. Dah vuesiehtie fierhte maana aktem jijtse aarvoem åtna, jih reaktam åtna jijtsh mielh utnedh. Naemhtie dah geerve almetjh vihkeles åvteguvvine sjidtieh maanide.

Maanah varke vuezptiestieh dah joekehtslaakan vånnoeh, jih dah joekehtslaakan dåemiedieh jih joekehtslaakan darjoeh. Daamtaj onderdieh man åvteste naemhtie, jih muvhten aejkien aaj dam vuesiehtieh gosse aktem mubpiem veelelaakan vuartasjeh, dah lahtestieh jallh gyhtjelasshgihgtjeh. Dah geerve almetjh tjuerieh nænnoestidh maam maanah vuezptiestamme, jih eerlege årrodh

joekehtsi bijre. Dah maanajgumie soptsestieh dan bijre maam maanah ååntjestellieh, jih tjielke vaestedassh vedtieh mah leah maanaj aaltarasse jih skearkagæman sjihtedamme. Dellie aelhkebe sjædta maanide guarkedh, jih daate våraromem beaja juktie etihkeles voerkesvoetem jih jijtsh etihkeles vuajnoeh evtiedidh. Joekoen vihkeles geerve almetjh leah voerkes guktie dah jijtje leah, gosse edtjeh åvteguvvine årrodh maanide. Guktie barkoedåehkie sinsitniem jih maanide ååktoe, vånnoes sjædta guktie dah leah sinsitnine jih sinsætnan dåemiedieh. Maanah jienebem vueznieh, guvlieh jih vuezptiestieh goh geerve almetjh muvhten aejkien vienhtieh. Barkoedåehkie tjuaara dan åvteste joekoen krööhkedh maam jiehtieh, guktie sinsætnan jih ektesne soptsestieh gosse maanah lihkebisnie. Hijven åvteguvvieh eah mubpide dieblesth, vaallah maanah, eejhtegh jallh barkoefoelph. Dah empatihkeleslaakan dåemiedieh.

Stoerre joekehtse maaneste föörhkedidh jih maanine föörhkedidh

Maanah iemielaakan demtieh guktie geerve almetjh dejvöoste dåemiedieh jih dejtie ållermaehtieh. Jis vuesiehtimmien gaavhtan akte geerve almetje iktegisth aktem sjiere nommem neebnie gosse owaantoeh sjidtieh, dle dihte neebneme maana maahta dååjredh satne lea fuaras jih vaenie aarvoem åtna. Naaken daejstie maanijste maehtieh dan gaavhtan daam guvviem aaj jijtsiste åadtjodh. Mubpieh maanah mah ajve dam vueznieh, maehtieh såemies dejstie vuajnojste jijtsasse vaeltedh, mejtie gieksjeh. Illedahkine maahta sjidtedh daate neebneme maana vånnoe goh akte nåakebe stååkedimmievoelpe jallh voelpe. Dan åvteste ij leah luhpie gænnah nåakelaakan naan maanan bijre jallh maanide soptsestidh, jallh maanide karakteristihkh vedtedh. Seammalaakan dejstie föörhkedidh jih dejtie haeniedidh. Dihte maahta maanaj jijtjeguviem kruemiehtidh jih maanagiertebiejjiem ovjearsoes jih ovmurreds darjodh fiereguhten maanese, jih aktem nåake byjresem sjugniedidh abpe dåahkan.

Maana sæjhta sov jijtse aarkebiejjiem tsevtsehdh

Akte geerve almetje tjuaara vårkehke årrodh guktie maana gaskestalla, dam toelhkestidh jih maanine govlesadtedh maanan jijtsh premissine. Goerkesem åadtjodh gosse sov jijtsh vuajnoeh buakta, verbaalelaakan jallh kråahpegjelie, lea joekoen vihkeles almetjh

Gaajhkh geerve almetjh diedtem utnieh maanan iemie jearsoesvoetem gorredidh dan veartenasse bijre jarkan.

Knut Løgstrup'en mietie

jijtjedomtesen jih mentaale healsoen gaavhtan, jih ektiebarkoen gaavhtan mubpiegumie. Barkoedâehkien barkoeh leah gellielaaketje, goh hokse- jih lierehtimmie-tsiehkieh jih ovbyjjeslaakan maanajgumie ârroth aarkebiejjien ruvtijnine, gosse stââkiedieh jih gosse âlkone feeleminie. Maanah sijjen bielesne edtjeh maehtedh meatan ârroth maanagiertebiejjien sisvegem tsevtsehd. Jis dah edtjeh trââjjadidh dle barkoedâehkie tjuara vueptiestidh maam dah krâahpegieline jiehtieh, goltelidh maam jiehtieh, jih dej «gïelem» krööhkedh aarkebiejjien. Maanah vuesiehtimmien gaavhtan vuesiehtieh dah sijhtieh meatan ârroth soejkesjidh jih vuarjasjidh vihkeles darjomh maanagiertesne, jih dah sijhtieh tsevtsehd guktie dah edtjeh meatan ârroth daejnie darjoeminie. (Bratterud j.j. 2010). Akte jeatjah vuesiehtimmie lea gosse maanah jiehtieh dah tuhtjeh isvelihke jallh dah billijeh gosse bielhehtassem âadtjoeh. Dan âvteste dle sijhtieh dah geerve almetjh edtjeh dejtie siejhme gieline soptsestidh. Eah darhkh lyjhkh mubpieh guvlieh geerve almetjh sijjide bielhkieh. Dan âvteste vihkeles barkijh

ussjedieh guktie jijtje dâemiedieh, guktie dej rââlla lea jih guktie darjoeh, jih sov dâemiedimmiem vuarjasjidh maanaj vaajtelassigumie jih daerpiesvoetigumie.

Maanah geerve almetjh daarpesjeh mah leah stïeresne

Muvhth maanah jiehtieh dah tuhtjeh geerve almetjh eah leah lihkebisnie jallh stïeresne gosse daarpesjeh dejgumie ârroth. Maahta akte stoerre haesteme ârroth barkijdie gaajhkem nöoredh. Joekoen dejnïe boelhkine gusnie jïjnje seamma aejkien heannede, goh dej veajkoej gosse dæjpeles darjomesh leah seamma tïjjen goh maanah hoksem daarpesjeh. Dan âvteste dle vihkeles hijven ruvtijnh tseegkedh mah darjoeh guktie maanah dââjriehtieh dah geerve almetjh leah stïeresne. Ussjedidie guktie dijïieh maehtede biejjiem sjehteladtedh guktie maanah bööremeslaakan maehtieh naakenigumie dijïjeste ârroth, gosse dam daarpesjeh. Vuarjesjh ruvtijnide jaabnan, jih ohtsedh jarkelimmieh mah darjoeh guktie dijïieh lidie vielie stïeresne.

Raeriestimmieh guktie ussjedidh jih laavenjostedh

- A. Maam datne sijhth/dijïieh sijhtede darjodh juktie hijven ektiedimmieh fiereguhten maanese tseegkedh? Darjoeh aktem læstoem râajvarimmiejgumie mejtie datne sijhth/dijïieh sijhtede pryövedh.
- B. Guktie edtjh/edtjede viehkietidh guktie orre maanagiertemaanah, joekoen dah nööremes, ektievoeten sijse bâetieh jih akte bielie destie sjidtieh?
- C. Kööksede maam maanah lyjhkoeh, jih maam dah sijhtieh vielie darjodh maanagiertesne.
- D. Madtjeldehtede dejtie stoerre maanagiertemaanide buerkiestidh dam maam jiehtieh, gosse dijïieh ektesne soptsestallede dan bijre.
- E. Darjoeh aktem soejkesjem guktie datne maahtah/dijïieh maehtede sâemïes dejstie maanan vaajtelassijste jallh daerpiesvoetijste dâastodh. (vuartesjh C jih D). Tjïrrehtidie soejkesjem, jih soptsestidie maanajgumie daamtaj.
- F. Mij lea dïhte mij dijïem heerrede stïeresne ârroth maanide aarkebiejjien? Maam maehtede darjodh juktie dam tsiehkïem bueriedidh?
- G. Soptsestallede ektesne mij lea joekehtse lusten jih haeniedimmien gaskem.
- H. Seamadidie maam dijïieh maehtede/edtjede darjodh jis dââjrede naaken diebleslaakan maanese jallh maanan bijre soptseste.
- I. Digkiedidie guktie dijïieh maehtede âvteguwine ârroth akten dâemiedæmman gusnie respekte jih goerkesadteme.

*Edtja maanide soptsestidh goh gaajhkide
jeatjah almetjidie.*

Anne-Cath Vestly

3. Ektiedimmieh jïh aktivyöki barkoe maanaj gaskemsh

Maanagierte edtja akte jearsoes sijjie årrodh mij maanide haasta

Maanah edtjeh aavoem jïh murriedimmiem dâåjredh jeatjah maanajugumie aarkebiejjien darjoeminie, stâåkedimmesne jïh lierehtimmesne. Maanah ektiedimmieh ohtsedieh jïh mielem sjugniedieh reaktadimmien raejeste. Maanagiertemaanah leah sosijaale aktöörh mah jïjtje viehkiehtieh jïjtsh jïh mubpiej lierehtimmine jïh murriedimmine.

Maanaj gellielaaketje evtiedimmie sjugniesåvva akten aktivyöki barkosne mubpiejgumie

Goerkese sosijaale tsiehkij jïh prosessi bijre, jïh sosijaale maehtesvoeth haalvedh, dâåjrehtimmiem ektievoetine kreava, jïh ihke meatan ektievoetesne. Maanah daarpesjeh meatan årrodh aktivyöki barkosne mij dejtie skreejrieh, jis edtjeh bööremeslaakan evtiesowvedh. Aktivyöki barkoe lea hoksetsiehkine, stâåkedimmesne jïh lierehtimmesne, jeatjah baakoejgumie gaajhkine fierhten beajjetje tsiehkine maanagiertesne. Maanah lierieh mubpiejgumie ektesne barkedh dâåjresi jïh dâåjrehtimmiem tjïrrh, jïh gosse åadtjoeh maam akt pryövedh. Dah lierieh gaskem jeatjah ussjedidh dan bijre maam jïjtje dorjeme jïh guktie jïjtje orreme, jïjtsh dâåjrehtimmiem tjïrrh. Maanah edtjeh lieredh jïjtjemse jïh mubpide gorredidh. Juktie hoksem vuesiehtidh jïh etihkeleslaakan veeljedh, dle maanah daarpesjeh daajroeh jïh maehtesvoeth evtiedidh mubpiejgumie ektine. Haalvemem dâåjredh mubpiejgumie ektine lea akte gaajh vihkeles bielie aarkebiejteste.

Gosse maanah ektesne berkieh, dle barkijh meatan

Maanah almetjh daarpesjeh mah hoksem vedtieh, jïh mah buektiehtieh vuejnedh jïh toelkkestidh guktie dah govlesedtieh. Geerve almetjh edtjeh eadtjohkelaakan meatan årrodh jïh evtiedimmiem dâarjoehtidh maanagiertemaanaj aarkebiejtesne. Dan åvteste dle daate kapihtele aaj barkoedåehkien bijre mij lea stieresne, dej råållaj bijre jïh dan sosijaale aktivyöki barkoen bijre

dej gaskemsh. Dah barkijh leah akte vihkeles vierhtie dan åvteste dah jïjtjemse nuhtjeh goh akte dirrege gosse maanajugumie berkieh. Goh baahkes, geerve almetjh mah hoksem vedtieh, mah vuejnieh, nænnoestieh jïh girmieh gaajhkesidie, dah akte gaajh vihkeles faktovre fiereguhten maanan sosijaale lierehtimmesne jeatjah maanajugumie ektine.

Maanah raasth daarpesjeh mejtie guarkah

Maanah byöroeh åadtjodh meatan årrodh daerpies raasth jïh njoelkedassh darjodh maanagiertese. Dellie maanah buerebelaakan maehtieh aarkebiejjien mierieh guarkedh, jïh tuhtjedh dah mielem utnieh. Dah geerve almetjh dejtie seamma, tjïelke raastide maanide utnieh, mejtie maanah aaj guarkah, jïh abpe barkoedåehkie dejtie eerlegelaakan dâarjede aarkebiejjien. Tjuara krööhkedh raasth sâemiesmearan sijhtieh jearohke årrodh tsiehkeste jïh almetjistie. Dah geerve almetjh tjïelkelaakan baakoej jïh darjomi tjïrrh vuesiehtieh maam lyjhkoeh, jïh positjive raasth jïh njoelkedassh utnieh dennie aktivyöki barkosne maanaj gaskemsh.

Dah barkijh maanaj aktivyöki barkoem vihtesjeh

Vihtesjimmiem tjïrrh dah barkijh aktem daajroem åadtjoeh mij lea daerpies jis edtjeh maehtedh maanaj evtiedimmiem dâarjoehtidh. Dah edtjeh maanide jaaban vihtesjidh, jïh dellie tjuerieh eevre faahkes årrodh. Geerve almetjh mah leah eadtjohke jïh eadtjohkelaakan leah meatan maanaj sijjesne, hijven nuepieh åadtjoeh dovne vuejnedh jïh govledh mij heannede dennie aktivyöki barkosne maanaj gaskem. Maanah mah soptsestieh dah neerresuvviej jïh plaakenieh mubpijste, soptseste daate maaje heannede dejnie sijjine gusnie geerve almetjh eah leah. Dan åvteste vihkeles dam fysiske byjresem sjiehteladtedh guktie gåarede gaajhkem vuejnedh. Barkoedåehkie tjuara voerkes årrodh jïh ussjedidh dej sosijaale prosessi bijre maanadåehkesne. Maanan dâåjrese tjuara dihte vâarome årrodh guktie dihte geerve almetje maanam

*Maanah eah leah naakede maam eahtsa dan åvteste dah leah maanah,
men dan åvteste voelpine dejgumie sjædta gosse dejtie bijjede.*

Gabriel García Márquez

dååste, jih dennie vijriesåbpoe evtiedimmiebarkosne mij edtja dâarjoehtidh.

Maanaj dahkoeh maehtieh daajroes årrodh

Dah barkijh tjuerieh voejhkelidh åvtene årrodh dejnie tsiehkine gusnie billieh daate aktivyöki barkoe sæjhtha tjöodtjestidh, jih ektiebarkoe maanaj gaskem seapan sæjhtha nåake sjidtedh. Dagkerh aerviedimmieh maaje åådtje dååjrehtimmien mænngan. Kanne siejhme Laara gaajh hâajnoes sjædta gosse ij åadtjoe mubpiejgumie årrodh, jih aalka tjeardh jih destie vaarra tjeikedidh. Jih kanne Læjsa, gosse måerehks sjædta dan åvteste Vaajnoe dâahkam vaalta mejnie satne stâåkede, aalka gaetskedh kroehkedh.

Dihte geerve almetje pryövoe åvtelisnie årrodh jih dâarjoehtidh. Maana maahta naemhtie viehkiem åadtjodh jijtje damtedh gâessie naemhtie sjædta. Vihkeles maanan domtेश nænnoestidh desnie jih dellie. Maana luhpiem åtna damtedh satne hâajnoes jallh måarehks. Men maam maana dorjeme, dam dihte geerve almetje ij lyjhkh. Ih leah maereles baataridh, jih ij leah luhpie mubpide earjoehtidh. Guhkiebasse dle barkoedåehkie maallh jih jeatjah dahkoeh buakta, mah sån maehtieh vuekine sjidtedh maanide mænngan.

Muvhten æjkien maanah geerve almetjh daarpesjeh mah viehkiehtieh

Ij naan maanagierte maahta heerredidh faahketji heannadimmieh sjidtieh gosse maanah tsaepmieh jallh tjeiktjeh, neerrieh jallh naaken ålkone steegkieh, men barkijh mah leah stieresne tjuerieh dejtie heannadimmide gïetedidh. Voestegh maanah jijtje tjuerieh nuepiem åadtjodh tjöodtjestidh jallh jarkelidh maam darjoeht. Seamma tijjen dle dej geerve almetji diædte dahkoeh varke tjöodtjehtidh, mah fysiske- jallh psykiske- laakan mubpide earjoehtieh. Geerve almetjh tjuerieh pryjiedh, jih maanaj dååjresh jih domtेश jååhkesjidh mejtiedesniejihdellievuesiehtieh. Maanahgeervealmetjh daarpesjeh mah hoksem vedtieh, jih dejtie nuepide vedtieh jijtsh domtेश damtedh, guktie maanah mænngan edtjeh maehtedh domtesidie damtijidh jih dejtie gïetedidh. Jiehtede dahkoeh mah leah nåake mubpide eah leah luhpie, jih tjiertestidie gaajhkesh dovnesch diædtem utnieh ihke gaajhki maanajgumie hijven maanagiertesne. Ulmie ij leah gaajhkesidie seamma- laakan darjodh, men aajkoe lea maanide voerkes darjodh jih dej dahkoevuekiem dâarjoehtidh, guktie dihte aktivyöki barkoe mubpiejgumie hijven jih aavojne sjædta.

Maanah dååjrehtimmien daarpesjeh ovvaantoeh gïetedidh

Ovvaantoeh iedtji bijre jih faamoespïele muvhten æjkien maanaj gaskem sjidtieh. Akte barkije mij aktem ovvaantoem maanaj gaskem vihtesje, byöroe aalkovisnie vuertedh vuejnedh jih baajedh maanide jijtje pryövedh ovvaantoem gïetedidh. Jis maanah eah buekteht ovvaantoem jijtje gïetedidh, dle dihte geerve almetje maahta viehkiehtidh liktedh jallh dâarjoehtæjjine årrodh. Jis maanah verbaalelaakan soptsestieh, dle dihte geerve almetje goltele jih dah maanah mah leah meatan ovvaantosne aaj goltelieh guktie gaajhkesh buerkiestieh. Voejhkelidie aamhtesem vuejnedh gaajhkesi bielijste. Vihkeles baajedh årrodh jiehtedh akte lea vitnise jih akte lea teehtje. Maanah mah aktem gierve heannadimmien dååjrieh, edtjeh aktem geerve almetjem dåastodh goh jearsoes jih feerhmeles jih sijjem hijvenlaakan vaarjele. Maanah mah leah maam akt dorjeme mij lea ovvaajteles jih luhpehts, edtjeh dååjredh dihte geerve almetje ij dejtie dööpmh jallh pruskeht, men tjielkelaakan vuesehte satne ij lyjhkh maam dah dorjeme, jih seamma æjkien dej domtेश jååhkesjidh jih dejtie ååktedh. Luhpie måerehks årrodh, men ij leah luhpie tsaepmedh. Dihte geerve almetje edtja aaj vuesiehtidh satne veanhtadimmieh åtna maanese, jih maanese jaahka. Baajede maanide jijtje raeriestimmiejgumie bætedh, soptsestidie ektesne dej bijre, jih baajede maanide raeriem pryövedh misse bööremes jaehkieh. Maanah mah maam akt nåake dorjeme, sæjhtha daamtaj aktem lissie daerpiesvoetem daarpesjidh, juktie vuajnalgidh jih jååhkesjamme sjidtedh aktene jeatjah tsiehkese maam haalvoeh, vuesiehtimmien gaavhtan mubpiejgumie buertiebealesne, jallh ålkone seamma biejjien. Vihkeles maanaj vierhtieh eadtjalgehtedh. Vaeltede vâaromem destie maam maanah haalvoeh, jih dâarjoehtidie dejtie maehtesvoetide.

Maanah maaje strategijh veeljeh mejtie tuhtjeh leah hijven dejtie

Måerie daamtaj sjædta dej veajkoej gusnie maanan iedtjh jih daerpiesvoeth ovvaantose bætieh mubpiej iedtjigumie jih daerpiesvoetigumie. Jis akte maana gellien æjkien vuesiehtimmien gaavhtan dååjre satne sov væljoem åådtje, jallh åådtje maam sæjhtha gosse gylje jallh hurvie gosse måerehks, dle akte stoerre hille dihte dam strategijem vielie aaj nuhtje. Akte geerve almetje maahta maanam voerkelidh dejnie konsekvensine daate dahkoe mubpide jih maanese åtna. Dihte

maahta maanam viehkiehtidh jeatjah dahkoealternatijvh vuejnedh mubpien aejkien dïhte mãeriem damta.

Maanah haalvemestrategijh daarpesjeh

Maanah dahkoevuekieh daarpesjeh mejtie maehtieh nãhtadidh jis plaakenieh, neerresuwieh jallh geer-stamme sjidtieh. Jijnjh maanah ovmessie vuekieh ut-nieh, mejtie aarkebiejjien nãhtadieh. Muvhth maanah nãhtoem utnieh jeatjah maanah vuartasjidh jallh aktine geerve almetjijnie ektine ussjedidh joekehts strategiji bijre, juktie sijjen jijtsh strategijh vijriesãbpoe evtie-didh. Vuesiehtimmien gaavhtan maahta årrodh veel-jedh raastem biejedh jis mij akt fer isvelihke jallh nãake sjædta, viehkine vuesiehtidh dïhte mubpie jallh doh jeatjebh edtjeh orrijidh, destie jijtje vaedtsedh jih/jallh viehkien mietie gihjtjedh geerve almetjijstie. Maanah maehtieh aaj pryövedh dïedtem vaeltedh jih viehkien mietie gihjtjedh mubpiej åvteste. Naemhtie dle maanah moralske dïedtem vaeltieh.

Gosse maanah dãmiedimmiem jarkelieh, maahta årrodh dan åvteste dah eah trååjjedh

Dah barkijh tjuerieh buektiehtidh vueptiestidh jis nãake vuekie ektiebarkosne, jih eadtjohkelaakan barkedh olles dah vijriebasse evtiesovvh jallh guhkie-basse ryöhhk. Dah maanide guhkiem vihtesjeh, jih vueptiestieh jis maanah aelkieh jeatjahlaakan dãmie-didh. Akte siejhme væhta gæssie maanah eah tråå-jjedh, lea gosse dah eah maanagiertesne sijnth. Jeatjah væhtah maahta årrodh gosse maanah mah jeatjah gaavhtan Leah mietiehtihks jih geerjene, sjeavods, itjmies jih moeveles sjidtieh. Eadjtohke maanah eah sijnth meatan årrodh stååkedimmesne, eah sijnth dan jijnjem mubpiejgumie årrodh goh aarebi jih passijve sjidtieh. Akte maana mij aarebi lea jeatjah maanaj-gumie hijvenlaakan stååkedamme, maahta stråarkan sjidtedh, bijre jarkan vaarredh, jijnjh tjoejh darjodh, mubpide sturredh jih frustrajovnem jih mãeriem vuesiehtidh. Muvhth maanah maehtieh sæjloes jih nahkeren sjidtedh, geerve almetjidie kreetjedidh jallh vielie vajmedh goh aarebi. Mubpieh maehtieh dãeriesmoerh åadtjodh byöpmedidh jallh åeredh.

Dïhte dååjrese neerrehtimmine, plaakenimmine jallh geerestimmine sæjhta iktesth subjektijve årrodh

Maana jijtje tjuaara nuepiem utnedh soptsestidh guktie lea satnine maanagiertesne. Dah unnemes maanah eah maehtieh baakoejgumie soptsestidh mejtie naakede lea hijven, nãake jallh gïerve, men kråahpine jih ij-verbaale kommunikasjovnevæhtajgumie maehtieh soptsestidh guktie dah aarkebiejjiem dååjrieh. Mænngan dle maanah buerebelaakan buektiehtieh baakoeh biejedh domtesidie, daerpiesvoetide jih åssjaldahkide. Dah geerve almetjh maehtieh dejgumie soptsestidh guktie lea dejgumie, mejnie dah eah trååjjedh, jallh maam dah tuhtjeh lea nãake jih gïerve maanagiertesne. Dej jea-natjommes bãarasommes maanajgumie dah geerve almetjh maehtieh bæjjese vaeltedh dam maam jijtje vuejnieh, maanajgumie dan bijre soptsestidh jih dejgumie digkiedidh. Men årrode våårkehke dah stuerebe maanah aaj maehtieh dãeriesmoerh utnedh åssjaldahki jih domtesi bijre soptsestidh. Naaken ij kanne buekteht maam jiehtedh aktene dæhkesne gusnie jijnjh maanah, mubpieh eah mujhtieh dah maehtieh naakenigumie dãeriesmoeri bijre soptsestidh, jallh eah sijnth naakenigumie soptsestidh dan bijre. Kanne dah eah darhkh buekteht gænnah soptsestidh dah ovtrååjjedh, jallh mij faatoes. Dah barkijh kråahpegielem, mimihkem, domtesh jih aktivyöki barkoem mubpiejgumie vihtesjeh. Dah pryövoeh maanine soptsestidh, goltelieh maam jeahta jih huksieh gaavnehtidh maam maana soptseste.

Maanah geerve almetjh daarpesjeh mah dïedtem vaeltieh

Dïhte maana mij neerrehtimmiem jallh plaakenimmiem dåårje, ij skåltoem dan åvteste utnieh, jih vaallah dïhte maana gænnah mij geereståva stååkedimmeste jallh nãake dãmiedimmiem dååjre, dïedtem dan åvteste åtna. Iktesth dle barkiji dïedte dagkerh dãeriesmoerh maanagiertesne gïetedidh. Aaj barkiji dïedte dam maanam vaarjelidh mij aktem nãake dahkoem dorjeme, dam meatan vaeltedh jih ektievoeten sijse viehkiehtidh.

Raeriestimmieh guktie ussjedidh jih laavenjostedh

- Mah haestemh dijjeih vihtesjidie dennie aktivyöki barkosne maanaj gaskemsh? Man bijre byörede dijjeih pryjjedh daelie?
- Maam datne darjoeh/dijjeih darjode gosse akte maana vuesehte aktivyöki ij trååjjedh? Veeljede sãmies råajvarimmieh, tjirrehtidie råajvarimmide, guktie dah juhtieminië?

4. Vienevoete

Vienevoete lea vihkeles maanide gaajhkine aalterinie

Voelpine årrodh lea aktene tsiehkesne gaavnedidh gusnie fiereguhte damta satne lea jáåhkesjamme, jìh aarvoem åtna raaktan guktie satne lea. Aaj dah nõõremes maanah nænnoes vienevoeteektiedimmieh utnieh, jìh jìjnìjh maanah jiehtieh dìhte böõremes maanagiertine lea jeatjah maanah gaavnesjidh jìh voelpigujmie stååkedidh. Vienevoeten tjìrrh die ektievoetem damta, mij vihth aktem hijven jìjtjedomtesem buakta. Ekievoetem utnedh akten dåahkan aktem jearsoesvoetem jìh sosi-jaale viedteldimmiem maanide vadta. Dååjresh jeatjah maanajgumie ektine maahta orre vienevoeth sjugnie- didh. Vienevoeth tseegkedh jìh dejtie tjåadtjoehtidh lea akte vihkeles faktovre sosijaliseradimmieproessesesne, jìh akte faktovre mij ovaajteles jìh nåake evtiedim- miem heerrede.

Gaajhkh maanah byõroeh unnemes aktem voelpem utnedh

Muvhth maanah jiehtieh dah daamtaj eah naaken utnieh mejgumie maehtieh stååkedidh maanagiertesne. Gosse daejrebe man vihkeles vienevoete lea, die ibie maehtieh sjeavodslaakan tjahkasjidh vuejnedh dah eah voelph utnieh, jallh oktegh domtoeh. Akte vihke- les barkoe barkijidie lea viehkiehtidh maanide ektie- dimmieh tseegkedh sinsætnan. Dah geerve almetjh maehtieh vuesiehtimmien gaavhtan maanah böõre- didh, mah eah leah ektesne siejhmemes, aktene tjå- enghkies darjoemisnie jallh stååkedimmesne meatan årrodh, jallh dah maehtieh sjehteladtedh ihke maanah orre maanajgumie åahpenieh gosse maanaj vihties sijjide gåårvedstjiehtjielisnie jarkelieh, jallh gosse ålkone vaedtsieminie. Dååjresh smaave dåehkine, goevtesi dåaresth, maehtieh aaj sijjieh årrodh gusnie orre ektievoeth jìh vienevoeth sjugniesuvvieh. Vihkeles våårkehke årrodh dah orre sjìdtije vienevoeth maehtieh præåsehke årrodh. Barkijh mah leah stieresne vueptie- stieh gosse maanah orre baanth viedtieh, jìh dah leah våårege olles dagkerh prosessh sturrh. Dellie vihkeles ij dåehkine juekedh mah maanide juekieh, jallh maanide stilledh sijjen vihties sijjide buertiebealesne tjahkasjidh jallh tjåanghkoeroenesne vaedtsedh.

*Ij guhte lij sån sijhteme voelpehts jielehd,
jalhts jìjnìjh jeatjah aevhkieh utni.*

Aristoteles

Raeriestimmieh guktie ussjedidh jìh laavenjostedh

Maam datne maahta/dijjieh maehtede darjodh juktie maanaj vienevoetem dårjoehtidh?

5. Sosijaale maahtoe

Sosijaale maahtoe lea dïhte tjoevtenje jis edtja maanagierten ektievoetesne murriedidh

Maanah leah sosijaale joe reakadimmien raejeste, jih dah geerve almetjigujmie jih sinsitnine soptsestellieh, dovne kråahpegïelen jih gïelen dahkoej tjïrrh. Sosijaale maahtoe lea maehtedh soptsestalledh jih laavenjostedh mubpiejgujmie ovnessie tsiehkine. Daate maahtoe lea vihkeles ihke fiereguhte maana edtja lyhkesidh jih murriedidh, jih ihke edtja aarvoem åadtjodh goh voelpe jih seammavyörtegs almetje dennie aktivyöki barkosne dej mubpiej maanajgujmie. Akte maana mij hijvenlaakan mubpiejgujmie laavenjostoe, maahta jïjtjemse dovne ektievoetese sjiehtedidh jih akte vâajnoes almetje årrodh mij sov sijjiem kreava.

Dotkeme vuesehte maanaj maehtesvoete vienevoeth tseegkedh uvtemes lea gårredamme dej sosijaale maahtose. Sosijaale maahtoe lea ovnessie maehtesvoeth mah iemielaakan leah ållesth meatan maanaj aktivyöki barkosne, vuesiehtimmien gaavhtan jïjtjedomtese, empatije, prososijaale dâemiedimmie, jïjtjetjåadtjoehtimmie jih jïjtjekontrolle. Mah maehtesvoeth mah leah sjyöhtehe sijhtieh jearohke årrodh tsiehkeste jih gâessie. Ektiedimmie geerve almetjidie jih maanide maanagiertesne dle maana dam sosijaale maahtoe vijriesåbpoe evtete maam daarpesje, gosse edtja mubpiej almetjigujmie årrodh siejhmelaakan.

Dïjevesebuerkiestimmieh mah maehtieh nuhteligs årrodh gosse barkoedåehkie edtja ussjedidh dan sosijaale maahtoen bijre

- **jïjtjedomtese:** jïjtseaarvoem dâåjredh, jïjtjemes jååhkesjdih, jïjtjemes jååhkesjamme damtedh, sisnjeles faamoem dâåjredh jih aktem positijve vuajnoem jïjtse bijre utnedh
- **empatije:** mubpiej vuajnoeh, åssjaldahkh jih domtesh guarkedh, maehtedh jïjtjemse mubpiej tsiehkij sijse jieledh, aarmoedimmiem vuesiehtidh jih krööhkedh jih maehtedh toelhkestidh jih guarkedh domtesidie
- **prososijaale dâemiedimmie:** positijve, sosijaale vuajnoeh utnedh jih maehtedh madtjeldehtedh, pryjdedh, hoksem vuesiehtidh, viehkiehtidh jih mubpiejgujmie juekedh
- **jïjtjetjåadtjoehtimmie:** maehtedh jïjtjemse jih jïjtsh mielh hijvenlaakan tjåadtjoehtidh, doestedh dâehkiebehtjedimmien vöoste tjåadtjodh, skraejriem vaeltedh jih meatan årrodh stååkedimmesne jih soptsestimmesne mah joe leah aalkeme, jïjtsistie meatan årrodh jih mubpide bööredidh
- **jïjtjekontrolle:** maehtedh jïjtjemse sjiehtedidh ovnessie tsiehkide, owaantoech haalvedh jih jïjtsh daerpiesvoeth jih vaajtelh tijjen åvtese biejedh dejnie tsiehkine gosse daerpies vâaroem vuertedh, kompromissine jih tjåenghkies sjæjsjalimmie

Empatije akte vihkeles maahtoe maanagiertesne

Empatije lea maehtedh jijtjemse akten mubpien alemetjen tsiehkesne jielehd, jñh guarkedh guktie lea dejnie mubpine almetjinie. Akte mij empatijem átna, maahta jijtse jñh mubpiej ássjaldahki jñh domtesi gaskem juekedh. Naemhtie gáarede guarkedh akte jeatjah almetje maahta aktem vihties tsiehkem jeatjahlaakan dáájredh goh lij sijhteme jijtje darjodh. Akte almetje empatijine ij ajve buektehth vovejnedh mejtie dihte mubpie lea aavone jallh hujnesne, men dihte aaj buektehte guarkedh man ávteste naemhtie dorjeme. Maanagiertesne sæjhta árrodh maanah demtieh naakede maam akt dejgumie dorje, vuesiehtimmien gaavhtan dle krááhpen sisnie baektjede gosse vovejnieh akte mubpie lea hujnesne, jallh gosse dáájrieh sáemies aktem mubpiem saajrohte. Daate lea dihte vihkielommes dennie aktivyöki barkosne maanaj gaskemsh. Empatije daamtaj váajnoes sjædta dahkoej tjírrh. Maanah maehtieh vuesiehtimmien gaavhtan ussjedidh dah jijtje maehtieh maam akt darjodh jis lea gierve akten mábpan. Empatije maanide viehkehte soptsestalledh, hoksem vuesiehtidh jñh sinsitniem viehkiehtidh. Daate lea daerpies lihkesvoeten gaavhtan maanaj gaskem. Jijtje aaj vihkeles empatijem dáájredh mubpijste ovnessie tsiehkine. Maanah empatijem evtiedieh dáájrehtimmiej tjírrh biejjieladtje tsiehkine. Dah geerve almetjh vuesiehtieh dah maanaj prososijaale dahkojde jááhkesjeh.

Guktie maahta barkedh sosijaale maahtojne maanagiertesne

Maanah sosijaale maahtoe evtiedieh uvtemes dennie biejjieladtje, ovbyjjes aktivyöki barkosne mubpiejgumie aarkebiejjien.

Mijjeh læjhkan vuesiehtibie guktie naan maanagiérth veeljeh barkedh, juktie tjoevkesem biejedh dan sosijaale maahtoen vööste. Tjåenghkies daejtie vuesiehtimmide lea geerve almetjh bööredieh dejtie ánnetji stuerebe maanide ussjedidh. Maanah baakoeh biejjeh jijtsh ássjaldahkide, mielide jñh domtesidie.

Byjjes soptsestimmieh

Byjjes soptsestimmieh leah ánnetji jeatjahlaakan goh dah faahketji aarkebiejjien soptsestimmieh, dan ávteste dah leah soejkesjamme jñh stuvresuvviej akte-de geerve almetjistie. Muvhth maanagiérth aktem vuekiem nuhtjeh mij gohtjesáva maanasoptsestimmieh jallh maaanatjáanghkoeh. Maanah ektesne ussjedieh jñh soptsestieh dáájresi bijre aarkebiejjien, jñh domtesh jñh ássjaldahk mah leah ektiedamme dejtie. Muvhth

veeljeh guvvieh maanijste vuortasjidh mah joekehtslaakan maam akt ektesne darjoeh, jallh maanah mah ovnessie domtesh vuesiehtieh. Dagkarinie soptsestimmie maanah astoem daarpesjeh ussjedidh. Dah baakoeh biejjeh ássjaldahkide jñh domtesidie, jñh dáájrehtimmiem áadtjoeh baakoem vaeltedh jñh jijtsh mielh tjåadtjoehtidh. Gosse mubpide goltelieh, dle nuepiem áadtjoeh aktem aamhtesem gellijste bielijste vovejnedh, jñh jijtjemse akten mubpien almetjen tsiehkesne jielehd, empatije. Akte gáalmede vuekie lea filosofihkeles soptsestimmieh. Dagkerh soptsestimmieh váaromem vaeltieh aktene dáeriesmoeretjoelmesne, jñh maanah ussjedieh, ektesne soptsestieh jñh gyhtjelassh vaestiedieh mah eah naan vihties jallh minngemosth vaestiedassh utnieh.

Lidteratuvre

Guvviegærjah jñh heamturh maehtieh viehkine árrodh juktie ussjedidh jñh soptsestidh domtesi jñh aarmoedimmien bijre, jñh ovnessie darjomevuekiej bijre. Maanah maehtieh ektesne soptsestidh maam dah vienhtieh almetjh ussjedieh jñh demtieh. Dah maehtieh vovejkelidh jijtjemse biejedh daan tseahkan mej bijre guvvieh, jñh buerkiestidh man ávteste almetjh darjoeh maam darjoeh. Dah maehtieh aaj laavenjassine áadtjodh soptsestidh maam dah vienhtieh sæjhta heannadidh vijrieasse histovrijesne, jñh maam dah jijtje lin sijhteme darjodh jis dah mah daam dáájrin.

Dramatiseradimmie jñh ráállaspiele

Gosse maanah aktem heamturem dramatiseradieh jallh ráállah stáákedimmesne spielieh, dah leah aktene aktivyöki barkosne aktine jallh jienebigumie. Seamma tíjjen nuepiem áadtjoeh lihke báetedh ovnessie domtesidie, mah leah ráállide jñh tsiehkide ektiedamme. Daate maahta viehkiehtidh maanaj empatihkeles maehtesvoeth lissiehtidh. Geerve almetjh maehtieh aaj ráállaspielem spieledh maanide. Maahta árrodh naakeni bijre mah prososijaale dáemiedimmiem vuesiehtieh, jallh tjíelkelaakan dam sosijaale maahtoe fáátesieh. Dah kontrasth maehtieh maaje työlkehke árrodh, vuesiehtimmien gaavhtan akte mij aktine mubpine juaka, jñh akte mij ij sijhth juekedh, akte mij viehkehte jñh akte mij rudtjem vuesehte jñh vaadtsa akteste mij viehkem daarpesje. Soptsestidie maanajgumie dej dáájresi bijre, jñh maam dah ussjedamme mænngan. Baajede maanide vuortasjidh ovnessie darjomh, jñh buerkiestidh man ávteste dah vuesiehtimmien gaavhtan tuhtjeh mij akt hijven jñh mij akt jáasoeh.

6. Barkoe govlesadteminie jìh gieline

Govlesadteme lea vihkeles juktie guarkedh jìh goerkesidh

Maehtedh jìjtsh raasth biejedh aktine væhtine gietine mij jeahta orrijh, jallh ijje jallh orrijh jiehtedh jis mij akt heannede maam maana ij lyjhkh, lea akte vihkeles maehtelesvoete govlesadteminie maanagierten aarkebiejjien. Seammalaakan dle vihkeles maehtedh mubpiej signaalh toelhkestidh, juktie guarkedh mij lea vaajtelles jallh luhpies dæmiedimmie, jallh mij lea dihte mij lea dej raasti bijjelen. Barkoedæehkie maanam dâârje gosse dihte pryövoe dam bööremes vuekiem gaavnedh biejjieladtje tsiehkine. Viehkiehtidie maanam jìjtjedh domtesh jìh åssjaldahkh govlesadtedh, jìjtsh vaajtelassi jìh daerpiesvoeti bijre soptsestidh, jìh mubpiej domtesh, vaajtelassh jìh vuajnoeh toelhkestidh. Maana astoem daarpesje pryövedh jìh dââjrehtidh ovmessie tsiehkine, gellie aejkieh guhkiem.

Giele lea vihkeles govlesadtemen gaavhtan

Jis edtja positijvelaakan mubpiejgumie årrodh dle eevre vihkeles gielim haalvedh. Maanah mah eah hijven-

laakan govlesadth njaalmeldh, maehtieh ov-våajnoes sjìdtedh dennie aktivyöki barkosne jeatjah maanajgumie. Faatoes verbaale govlesadteme maahta aaj akte fãantoe årrodh man åvteste owaantoe sjidtieh. Vuesiehtimmien gaavhtan dle akte maana aktine jeatjah ietniengieline goh nöörjen, maahta damtedh satne hãjnarostoe jis naaken ij satnem guarkh, jìh ij leah rovnege akte göökten jaepien bæeries maana, mij annjebodts ij buektehth baakoejgumie soptsestidh jìjtsh daerpiesvoeti jìh vaajtelassi bijre, akten boelhken tsaapma, nehkehte jallh gaatska gosse satne hãjnarostoe jallh määrahtåwa. Gieline eadtjohkelaakan jìh öörneldihkie barkedh maanagiertesne lea dannasinie akte hijven strategije juktie ektiedimmieh sjugnie-didh, jìh aktem hijvem aktivyöki barkoem buektiehtidh maanaj gaskem gosse dah leah ektesne jìh stååkedimmesne. Daate akte vihkeles bielie ektiebarkoste aarkebiejjien. Lissine dle barkijh maehtieh sjiehteladtedh soptsestidh smaave maanadæehkine, gusnie gaajhkh maanah åadtjoeh meatan årrodh, jìh vuajnalgieh jìh govlelgieh.

*Stååkedimmie lea daerpies
akten maanan jieliedisnie*

Thomas Aquinas

7. Maanaj aktivyöki barkoe stääkedimmesne

Stoerre bielieh maanagiertebiejjeste leah stääkedimmie

Maanagierte edtja dejnie hijven maanabaeline viehkiehtidh, gosse maanide nuepieh vadta stääkedidh jih dan tjirrh murriedimmiem sjugniedidh. Stääkedimmie akte vihkeles jieleded-jih lierehtimmievuekie. Stääkedimmesne maanah maehsieh lastojne jih eadtjohkevoetine meatan árrodh. Akte maana mij stääkede maahta stääkedimmiem joekehtidh jeatjah darjoemijstie, jih stääkedimmien signaalh toelhkestidh. Maanah mah stääkedieh vuesiehtieh dah maehsieh slaajperdidh, skraejriem áadtjoeh meatan sjidtedh jih lustem utnedh oktebisnie jallh mubpiejgumie ektine. Stääkedimmie akte gaaltije mestie lustem jih aavoem áádtje, jih ovmesse stääkedimmievuekiej tjirrh dle maanah nuepiem áadtjoeh soptsestidh jih damtedh sov jijtse dáájreseveartene aavoem átna. Konstruktijve, sosijaale evtiedimmie ektiedimmine heannede gusnie ulmie lea seammavyörtgesvoete dej gaskem mah leah meatan, guktie lea stääkedimmesne.

Maanah stääkedimmiemahtoem evtiedieh

Maanah edtjeh maehtelesvoeth haalvedh dovne stääkedimmien sijse báetedh jih dam tjáadtjoehtidh. Maanaj stääkedimmie maahta gierve árrodh, jih naan stääkedimmieh dáájrehtimmiem jih haarjanimmiem krieveh. Jijnjh maanah lierieh gosse mubpide vihtesjeh mah stääkedieh, jih dam tjuerieh áadtjodh darjodh. Juktie maanide viehkiehtidh hijven stääkedimmiemahtoem evtiedidh, dle barkijh tjuerieh stieresne árrodh desnie gusnie maanah stääkedieh. Dah geerve almetjh stääkedimmiem vihtesjeh, jih ussjedieh dan bijre maam dáájrieh jih dáájrehtieh. Vihkeles tjelmide utnedh dan aktivyöki barkose stääkedimmesne, jih kööksedh guktie stääkedimmie jáhta. Dah geerve almeth ussjedieh guktie dah jijtje bööremeslaakan maehsieh jih byöroeh viehkiehtidh.

Maanah sijhtieh maaje dejtie geerve almetjidie meatan utnedh stääkedimmesne

Maanah daamtaj dejtie geerve almetjide tjáarvoeh gosse stääkedieh.- Vuartesjh mannem! maana tjáarve gosse jollehke sovkeminie jallh varke gierestellieh. Dellie raaktan dihte dihte maam maana sæjhta: dihte geerve almetje edtja satnem vuejnedh jih satnem nænnoestidh. Seamma tijjen goh maanah eadtjohkelaakan sinsitnine stääkedieh, dle sijhtieh daamtaj dejtie geerve almetjidie meatan vaeltedh stääkedimmesne. Gosse akte geerve almetje lea meatan stääkedimmesne, dle dihte tsiehkie dan geerve almetjen jih maanan gaskem, aktem symmetrijem áádtje mij lea jeatjahlaakan goh dennie iemie aarkebiejjien. Maana maahta dam aktivyöki barkoem stuvredh sov faahketji ássjalommesie mietie, jih naemhtie sov væljoem dáájredh dovne jiehtedh maam edtjeh darjodh, jih ássjaldahkh, fantasijem jih domtesh buektedh. Seamma tijjen dle maana dáájrehte dihte geerve almetje jijtjemse sjehtede jih ááktie dan aajkojde. Maana maahta daenie aktivyöki barkosne sov jijtse stääkedimmiemahtoem lissiehtidh. Lustem utnedh jih aavoem juekedh viehkehteminie tsiehkien nænnoestehtedh dan geerve almetjen jih maanaj gaskem, jih ihke murriedimmie sjædta aarkebiejjien.

Muvhth maanah tjabreminie meatan árrodh stääkedimmesne

Muvhth maanah eah leah iemielaakan meatan stääkedimmesne, jih muvhth maanah stääkedimmien ektievoeten álkolen báetieh maanagiertesne. Maahta ovmesse jih gellielaaketje fáantoej gaavhtan árrodh man ávteste naemhtie. Maanah maanagiertesne báetieh ovmesse dáájrehtimmiejgumie, jih kanne maanagierte ij leah dan bööremes ektiesijjie juktie daejtie joekehtsidie vueptiestidh. Sosijaale maahtoe lea eevre daerpies jis edtja meatan árrodh stääkedimmesne, jih sáemies maanah eah dejtie sosijaale maehtelesvoetide nuekieslaakan haalvh mejtie stääkedimmie

Manne ássjaldahkine stáákedim. Dejnje manne jeenjemes stáákedim. Ij lij mov naan jeatjebh mejgumie stáákedidh.

Lars Saabye Christensen

kreava, gaajhkine tsiehkine. Akte maana maahta vuesiehtimmien gaavhtan stáákedimmeste gahtjedh dan ávteste dihte ij dam govlesadtemem guarkah, mij leah daennie stáákedimmesne. Mubpieh mah daetje maehtelesvoetide hijvenlaakan haalvoeh, maehtieh premissedeallahtæjjine jñh ávtehkinie sjidtedh stáákedimmesne. Muvhth maanah jaabnan geerestuvieh stáákedimmeste jallh eah vuajnalgh. Jeatjah maanah vuesiehtimmien gaavhtan gaajh daamtaj jallh iktesth passijve ráállah áadtjoeh, goh maanetjinie jallh bienjine árrodh ráállastáákedimmesne. Barkoedæhkien diedte lea viehkietidh stáákedimmiem sjiehteladtedh, guktie stáákedimmie dan feermeles sjædta goh gáarede, jñh olles negatijve dahkoevukieh dabrenh.

Sáemies maanah dáarjoem geerve almetjijste daarpesjeh stáákedimmesne

Dah jeantjommes maanah leah eadtjohkelaakan meatan stáákedimmesne maanagiertesne. Men muvth maanah viehkiem jñh dáarjoem barkijjistie daarpesjeh, juktie áadtjodh meatan árrodh stáákedimmesne. Dellie jñh daesnie dihte geerve almetje maahta viehkietidh. Seamma tñjjen vihkeles dihte ánnetji vuarta jñh tsiehkiem vuarjesje, olles viehkie stáákedimmiem tjöödtjeth jallh stuvrehth. Dihte geerve almetje meatan sjædta stáákedimmesne maanan premissine. Dihte maahta meatan spjelijnie árrodh jñh maanam viehkietidh, guktie dihte maahta ovmesse stáákedimmietsiehkieh haalvedh. Vuesiehtimmien gaavhtan maana maahta viehkiem daarpesjidh signaalh toelkstedh dejstie mubpijste stáákedimmesne, guarkedh mij heannede, jñh stáákedimmiem guarkedh.

Dihte geerve almetje maahta maanam viehkietidh maanan ássjaldahkh, mielh, vaajtelassh jñh aajkoeh govlesadtedh, naemhtie guktie dihte eadtjohkelaakan meatan sjædta stáákedimmesne. Daah dáárehtimmieh

maehtieh maanam viehkietidh sov stáákedimmie-maahtoem nænnoestetedh.

Maanah maehtieh orre skraejrieh stáákedimmesne daarpesjidh

Barkijh mah leah meatan gosse akte stáákedimmie aalka, maehtieh orre skraejrieh vedtedh, skreejredh jñh viehkietidh guktie stáákedimmie jeereldihkie sjædta. Dah maehtieh biehkieh ráállastáákedimmeste áehpie-dehtedh dejtie maanide mah leah akten jallh göökten jaepien báeries «láássasstáákedimmien tjírrh». Dejtie báarasábpoe maanide dah geerve almetjh maehtieh orre stáákedimmieh buektedh, vuesiehtimmien gaavhtan stáákedimmieh njoelkedassigumie, jallh jeatjah ektiestáákedimmieh gusnie jienebh maanah maehtieh meatan árrodh. Dah maehtieh aaj orre stáákedimmie-aamhth buektedh. Vaeltede maaje váaroeminie aktem tjáenghkies dáájresem, goh dan aejkien goh akten gaertenen gáajkoe minnidh, akte heamture staaloej bijre, akte filme kreeki bijre jungelisnie jallh maanaj iedtjh, jallh maam pryöjjadieh. Ohtsedidie dalhketjh, maaje maanajgumie ektine, jñh biejede dejtie guktie leah váajnoes jñh aelhie nuhtjedh. Sjiehteladtede stáákedimmie-dajvem. Dah geerve almetjh maehtieh maaje meatan árrodh stáákedimmesne maanaj premissine aalkoelisnie, jñh mænngan stáákedimmiem laehpedh.

Maanah maehtieh tráájjadidh smaave stáákedimmiedæhkine

Muvhth maanah tuhtjeh maanagiertestáákedimmie jñjnñh maanajgumie gáetesne jallh álkone lea fuehpies, mujvies, stujmies, tjarke jallh gerve, jallh gusnie gerve meatan sjidtedh. Dellie lea nuhteligs barkoedæhkine viehkehte aktem byjresem sjugniedidh stáákedæmman, jñh aktem mieriem stáákedimmien bijre. Akte geerve almetje maahta stáákedimmiem aktene suajas

sijjesne tseegkedh, naan gille maanajgumie. Gosse edtja ajve naan gille maanajgumie stââkedidh, dle aelhkebe sjædta maanide guarkedh mij stââkedimmesne heannede, jih aktem stââkedimmieaamhtem dâeriedidh. Stââkedimmiedâehkie struktuvrem jih jearsosvoetem vadta (E.B. Ruud 2010). Dïhte geerve almetje maahta abpe stââkedimmiem vuartasjidh, jih raeffesne ektiebarkoem maanaj gaskemsh vihtesjidh, jih dan mænngan maereslaakan dâarjoehtidh. Dagkerh dâehkieh byroeh guhkiem tjæadtjoehtidh, guktie maanah sinsitnine âahpenieh, ektiedimmieh bigkieh, dââjrieh jih dââjrehtieh gosse meatan hijven stââkedimmietsiehkine. Barkijh maehtieh stââkedimmiem sjiehteladtedh goevtesi dâaresth, guktie maanah mah siejhmemes eah gaavnedh, nuepiem âadtjoehektesne stââkedidh. Vuesiehtimmien gaavhtan dle maanah seamma ietniengïeline maehtieh aavoem utnedh sinsitnine stââkedidh.

Maanah maehtieh âvteguvvieh heeredh

Barkijh maehtieh maanide viehkietidh jih jïjtje hijven âvteguvvine ârrodh ovmessie stââkedimmietsiehkine, jih vuesiehtidh guktie maahta darjodh. Dah maehtieh vuesiehtidh guktie edtja gïhtjedh jis sijhtieh meatan ârrodh stââkedidh, vâaroem vaeltedh stââkedimmesne, rââresjidh rââllaj bijre jih ovaantoeh gïetedidh maereslaakan. Seamma tïjjen akte geerve almetje maahta baakoeh biejedh dejtie sisnjeles prosesside âvtelen maam akt dorje, guktie toelhkestimmie jih vuartasjimmie tsiehkeste tjïelkelaakan vâajnoes sjïdhtieh maanide. Akte âvteguvvie mij soptseste baaja maanide sov âssjaldahkigumie âahpenidh. Maanah maehtieh âvteguvveste lieredh jih ovmessie dâemiedimmievuekieh pryövedh. Dah barkijh jïjtje feerhmeleslaakan dâemiedieh. Dah vuesiehtimmien gaavhtan vuesiehtieh guktie dah seamadieh ihke fiereguhte edtja âadtjodh ânnetji nænnoestidh, jallh guktie edtjeh stââkedidh. Dah geerve almetjh tjuerieh vuesiehtidh gosse vuejnieh maanah dejtie ovmessie sosijaale maehtelesvoetide haalvoeh stââkedimmesne. Dah maanide nænnoestieh jih dam positjive ektiebarkoem dej gaskem nænnoe-

stiehtieh gosse lahtestieh jih dam vâajnoes darjoeht. Naemhtie dle maanah iemielaakan maehtieh âvteguvvine sinsætnan sjïdhtedh.

Naemhtie dle maanah jih geerve almetjh maehtieh struktuvrh pryövedh, bigkedh jih tseegkedh, mah maehtieh hijven ârrodh guhkiebasse.

Sâemies aejkien dle ovaantoeh sjïdhtieh iedtji bijre maanaj gaskem stââkedimmesne

Maahta ovaantoeh sjïdhtedh gosse vuesiehtimmien gaavhtan göökte maanah sijhtieh seamma stââkegaevnine stââkedidh, jallh jis jïjnjh maanadâehkieh sijhtieh aktene sjïere sijjesne seamma aejkien stââkedidh. Maanah sijjeh vaeltieh aaj stââkedimmesne. Dah barkijh vuartasjeh jih signaalide itmieslaakan vaeltieh. Maanah maehtieh jïjtje dâeriesmoerh utnedh vuartasjidh guktie mubpieh dejtie dâârijeh, jih maam stââkedimmesne darjoeht. Muvhtine maahta aaj gierve ârrodh maanide ektiedimmiem vuejnedh fâantoen jih illedahken gaskem, dennie aktivyöki barkosne mubpiejgumie. Geerve almetjh maehtieh dejtie viehkietidh guarkedh mij heannede, jih dejtie bihkiedidh tjïelke tsiehkine. Dah maehtieh viehkietidh maahtadidh jih viehkietidh kompromissh gaavnedh. Maahta vuesiehtimmien gaavhtan sjyöhtehke ârrodh jis akte maana ij âadtjoeht meatan ârrodh aktene stââkedimmesne. Maana vuajna mij heannede, men ij jïjtje guarkah man âvteste ij satne âadtjoeht meatan ârrodh vielie. Dïhte geerve almetje lea vuajneme daate maana lea stââkedimmiem gaajh tjarke stuvreme, jih dah mubpieh leah vissjehtoweme destie. Voestegh vihkeles dan geerve almetjasse maanam gorredidh guhte lea hujnesne, dan âvteste dïhte dââjre satne ij âadtjoeht meatan ârrodh, jallh dïhte maahta maanam gïhtjedh mejtie dïhte jïjtje naan raeriestimmieh âtna. Ektesne dah guaktah maehtiejægan soptsestidh mejtie naan alternatjivh jih dejtie vuartasjidh. Gosse jïjtje lea eerlege, tjoelkehke jih viehkehte, dle dïhte geerve almetje maanam maereslaakan jih jearsoeslaakan bihkede.

Raeriestimmie guktie ussjedidh jih laavenjostedh

- A. Juekede dââjresh gusnie dijjieh lidie hijvenlaakan viehkietamme maanaj stââkedimmesne dej premissine, jih digkiedidie magkerh raerieh mah leah hijven geerve almetjijstie maanaj stââkedimmesne.
- B. Soptsestidie ektesne guktie maanagierte maahta stââkedimmiem sjiehteladtedh smaave dâehkine, jih digkiedidie maam dijjieh maehtede dejnie jaksedh.

8. Laavenjostoe maanagierten jih hiejmen gaskem

Laavenjostoe maanaj hiejmine edtja vâaroeminie ârrodh gaajhkide barkojde

Gaajhke maam maanagierte dorje edtja dan buara-tjommesasse maanese ârrodh, jih akte lihke laavenjostoe hiejmine lea vihkeles juktie maanan evtiedimmiem dâarjoehtidh. Ektiedimmie maanagierten jih hiejmen gaskem tjuaara eerlegevoetem jih seammavyörtegsvoetem betnesne utnedh. Barkoedâehkie dïedtem âtna gaajhki eejhtegigujmie laavenjostedh, guktie dah dââjrieh dah vuajnalgieh, govlelgieh jih feerhmesuvviah. Eejhtegidie dle vihkeles barkoedâehkie iedtjem vuesehte dej maanese, jih Leah stïeresne jih jearsoes.

Eejhtegh maanam akten orre sæjjan dâeriedieh

Baahkes govlesadteme eejhtegi jih barkiji gaskemsh maanagiertesne, Leah hijven murriedimmiem gaavhtan maanide. Eejhtegi lihkesvoete jih daajroe jïjtse maanan bijre lea dihte vâarome laavenjostose, jih dah edtjeh maehtedh meatan ârrodh tsevtsedh guktie dej maanan aarkebiejje lea maanagiertesne. Eejhtegh jih barkoedâehkie âajvahkommes maanam dâastoeh fiereguhtene sijjesne jih ovmessie tsiehkine, jih dan âvteste maehtieh joekehts daajroem utnedh maanan bijre. Gâabpatjahkh maehtieh aevhkiem utnedh daam daajroem juekedh. Akte tjâenghkies tjelmie jih tjâenghkies ussjedimmie maehtieh viehkiehtidh guktie dââjrese elliesâbpoe jih jeereldihkie sjædta, goh vâarome akten hijven aktivyöki barkose maanine.

Eejhtegh jih barkijh sinsitniem fierhten biejjien gaavnedieh

Fierhten biejjien gaavnedidh jih ânnetji maanan bijre soptsestidh, jih dan bijre mij maanagiertesne heannede, lea akte vihkeles betnie eejhtegelaavenjostose. Naemhtie dle eejhtegh dââjrieh barkoedâehkie vuajna, hâksa jih gorrede dej maanam, jih dah maanagiertem leajhtadieh. Gosse eejhtegh sijjen maanam veedtjeh, maehtieh vuesiehtimmiem gaavhtan âadtjodh daejredh

maam daan biejjien dorjeme, maam maana dââjreme jih guktie maanine orreme daan biejjien. Naemhtie dle eejhtegh aaj akte hijven vâarome âtna jïjtse maanine soptsestidh biejjien bijre, jih maam dihte dââjreme maanagiertebiejjien. Naemhtie aaj maahta hijvenlaakan maanan murriedimmiem vuarjasjidh, jih aelhkies sjædta aktem daamtaj laavenjostoe maanagiertine utnedh.

Eejhtegh akte vihkeles vierhtie

Barkijh jih eejhtegh tjuerieh ektesne barkedh juktie aktem feerhmeles jih hijven psykososijaale byjresem buektiehtidh mij ovmurriedimmiem, ovjearsoesvoetem, sierredimmiem jih mïedtelimmieh heerrede. Barkoedâehkie tjuaara riektesisnie vuesiehtidh dah eejhtegidie vierhtine vuejniah, jih dej viehkie lea vihkeles ihke maanah edtjeh trââjjadidh. Soptsestidh jih ussjedidh maanagierten âssjelen bijre, goh maanide leajhtadidh jih ââktedh, jih vihkeles aarvoeh goh ektievoete, hokse, goerkesadteme, âasadiedte jih solidariteete, byöroeh jaabnan darjodh, jih vuesiehtimmiem utnedh maanagierten aarkebiejjeste. Eejhtegh jih maanagierte laavenjostoe dâemiedimmiebarkoen bijre jih aktem tjâenghkies dïedtem vaeltieh juktie maanide dâarjoehtidh jih nænnoestehtedh. Eejhtegh maehtieh signaalh vueptiehtidh jieleden bijre maanagiertesne, jih dan mænngan raeriejgujmie bâetedh mah maehtieh hijven ârrodh kvaliteetese byjresesisnie. Maanagierte maahta akte sijjie ârrodh gusnie eejhtegh gaavnedieh jih viermieh bigkieh.

Eejhtegh aktem iemie tjoeperdimmiem utnieh sijjen maanijste

Barkijh tjuerieh tjïelkelaakan vuesiehtidh ihke iemie maanah haestemh utnieh dennie aktivyöki barkosne sinsitnine maanetjearalteren, jih dah jeanatjommes maanah muvhten aejkien sijhtieh nâake heannadimmieh dââjredh. Læjhkan dle baektjede eejhtegidie gosse guvlieh jalllh heannadimmieh vihtesjeh gusnie

akte maana geerestamme sjædta, neerresåwa jallh plaakene. Eejhtegidie aaj gierve dååjredh akte maana muvhten æjkien, akten boelhken jallh daamtah neerrie, pleekie jallh mubpide geerestieh. Dellie barkoedæehkie tjuara buerkiestidh guktie dah jijtje dåemiedieh aarkebiejjien. Vihkeles biehkies sijhtieh årrodh dej lihkesvoete maanide, vihtesjimmie, ij naan dåemiedimmiem jååhkesjidh mij mubpide pleekieh, jih geerve almetjh goh dåarjoehtæjjah maanan ektiebarkosne.

Eejhtegh bievnesh daarpesjeh

Tseegkeme, hijven ektiedimmieh eejhtegi jih barkiji gaskem darjoeh guktie aelhkebe jih jearsoesåbpoe sjædta tjoeperrimmieh jih dåeriesmoerh bæjjese vaeltedh, jis naaken. Jis iemie soptsestimmieh åtna eejhtegigujmie gosse mubpieh leah lihkebisnie, dle vihkeles dej hijven aati bijre soptsestidh, jih uvtemes maanan dååjresi jih haalvemen bijre, aaj sosijaale haalveme. Jis maana lea stieresne, dle iemie aaj maanine soptsestidh. Barkoedæehkie tjierreste lea vihkeles eejhtegh varke dejgumie soptsestieh jis tjoeperridie aktede maaneste, jih tjierreste maanagierte aaj sæjhta varke eejhtegidie bievnedh. Jis maana jijtje jehta satne ij trååjjedh, jallh gosse eejhtegh jallh barkoedæehkie jeatjah gaavhtan tjoeperridie akten maaneste jallh leah jueriedisnie man akt bijre, dle gaajhkes tjuerieh ektesne soptsestidh jih raeriej bijre laavenjostedh, jih tjængkies ulmien vöoste. Daagkerh soptsestimmieh tjuerieh

ajve dej göökte guejmiej gaskem årrodh. Akte eerlege soptsestimmie gusnie barkoedæehkie buerkeste maam darjoeh jih guktie darjoeh. Tjierrestidie daate barkoe lea maanagierten diædte. Soptsestidie aaj guktie eejhtegh maehtieh dåarjodh jih dåarjoehtidh daam barkoem. Soptsestidie ektesne daamtaj, jih seamadidie gaavnedimmiemieriej bijre.

Eejhtegetjåanghkoeh leah akte laavenjostoesijie

Teemah goh Maanagierten barkoe sosijaale mahtojne, Maanagierte goh skearkagimmiesijie jih Jijtsevoeth aktene maanagiertesne aktine hijven psykososijaale byresinie, leah vihkeles, jih dah maehtieh nuhteligs sisveginie årrodh eejhtegetjåanghkojne. Bööredidie aaj eejhtegidie raeriestimmiejgumie bætedh teemaj bijre, mejtie sijhtieh bæjjese vaeltedh ektietjåanghkojne. Dagkarinie tjåanghkojne maanagierte tjuara lissine eejhtegidie dan juhtije, heerreden barkoen bijre bievnedh, juktie hijven psykososijaale maanagiertebyrese sem sjugniedidh. Bievnieh faaktaj jih aarkebiejjien soptsesi bijre. Eejhtegh maehtieh dan mænngan dæehkine soptsestidh dan syöhtehke teeman bijre, jallh vihties dåeriesmoeri bijre teeman sisnjelen. Minngemosth maehtede gaajhkem tjåanghkan giesedh gaajhki eejhtegigujmie. Kanne iemie sjædta sjæjsjalidh man bijre eejhtegh jih maanagierte maehtieh laavenjostedh guhkiebasse, jallh seamadidh dan bijre soptsestidh jih varjasjidh minngebe tjåanghkosne.

Raeriestimmieh guktie ussjedidh jih laavenjostedh

- Guktie eejhtegelaavenjostoe jolle kvaliteeteste vååjnoe?
- Guktie datne edtjh/dijjeh edtjede daamtaj eejhtegidie skreejrie bievnesh vedtedh jijtse maanan bijre?
- Maam teemide sijhtede bæjjese vaeltedh minngebe eejhtegetjåanghkosne?
- Soejkesjidie jih tjirrehtidie aktem eejhtegetjåanghkoen mij lea ektiebarkoen bijre maanagiertesne.

Vuarjasjidie tjåanghkoem, jih tjæliestidie raerieh, juktie dejnie vijriesåbpoe barkedh jih dan minngebe tjåanghkosne.

9. Barkoedâehkien laavenjostoe akten hijven maanagiertebyjresen âvteste

Jearsoes geerve almetjh murriedimmiem sjugniedieh

Eerlege sinsitnine ârrodh jih sinsitniem laavenjostosne dâarjodh lea vihkeles barkijidie. Gaajhkesh maehtieh bâajhtode darjodh, jih ij naan biejjieh seamma hijven. Akte tjielke vuekie guktie edtja ârrodh jih maam edtja jââhkesjidh jih girmedh, jearsoesvoetem, leajhtadimmiem jih murriedimmiem sjugniedieh. Akte tjâenghkies maadthvuajnoe mij jeahta gaajhkesh sijhtieh sinsitnine giemhpes ârrodh, maahta akte hivjen aalkove ârrodh. Maereles aktem viehkiekultuvrem evtiedidh gusnie barkoevoelph sinsitniem dâarjoehtieh. Dellie ij dan jueriedisnie jih raassan sjidh, jih viehkehteminie guktie gaajhkesh eadtjohkelaakan berkieh. Barkoedâehkie byöroe ussjedidh guktie jijtje jih ektesne dâemiedieh, jih ektesne barkedh juktie kvaliteetem lissiehtidh dennie kollegijale aktivyöki barkosne.

Barkijh dâarjoe byjresasse jih kultuvrese maanagiertesne vedtieh

Aaj ektiedimmieh jih aktivyöki barkoe dej geerve almetji gaskem stoerre ulmiem utnieh dan psykososijaale byjresasse maanagiertesne. Jearsoes barkijh aktene feerhmeles barkoebyjresisnie leah hijven dan byjresasse bijre jarkan. Luste maahta goh vitamijne ârrodh aarkebiejjien. Barkijh mah bakesne murriedieh, daamtaj tuhtjeh dah vielle utnieh vedtedh. Dej murriedimmie mubpide tsevtise, jih lea hijven aarkebiejjien atmosfærese.

Barkijh dïedtem juekieh

Jis edtja aktem hijven maanagiertebyjresem buektiehtidh, dle vihkeles dah barkijh lihke laavenjostoeh jih ektesne dïedtem vaeltieh. Dah ektesne soptsestieh dej aarvoej bijre mejtie edtja krööhkedh, jih tjâenghkies vuarjoej bijre digkiedieh juktie siemes sjidtedh. Fiereguhte tjuara aktem voerkes jih ussjedihks tsiehkiem njoelkedasside jih ruvtijnide utnedh, mah biejjiem stuv-

rieh. Seamma tijjen dle fiereguhte aktem persovneles dahkoesijjiem âtna tjâenghkies raasti sisnjeli, jih iktesth sæjhta daerpies ârrodh aktine profesjovnelle goerkesinie aarkebiejjien.

Barkijh mah leah vyljehke jarkelimmieh darjodh maehtieh kvaliteetem lissiehtidh

Dah barkijh ussjedieh dan bijre maam vuejniedh guvlieh gosse maanajgumie ektine, ektesne soptsestieh dan bijre maam maanadâehkesne dââjrieh jih aejhtsieh, jih jïtsh aarvoej, vuajnoej jih dahkoej bijre ussjedieh. Gosse abpe barkoedâehkie seamma prinsihpi mietie barka, dle maanaj aarkebiejje maahta daajroes, tjoelkehke jih jearsoes sjidtedh. Dah jeanatjommes saetniesvoeth fer bâeries sjidtieh, jih gaajhkh ektievoeth daamtaj jarkeleminie. Tjuara soejkesjh, ruvtijnh jih njoelkedassh iktemearan vuarjasjidh jih staeriedih gosse daerpies, juktie jolle kvaliteetem tjâadtjoehtidh.

Âvtehe akte vihkeles ektiedimmiebigkije

Akte âvtehe geerve almetjidie jih maanide maanagiertesne stuvrie. Gaajhkine siebrine dle stuvreme aktem stoerre ulmiem âtna ihke dah jeatjah barkijh nuepiem jih skraejriem âadtjoe aktem hijven barkoem darjodh. Âvtehe aktem stoerre dïedtem âtna maanagierten psyko-sosijaale byjresen âvteste. Men dellie dihte tjuara ussjedihks ârrodh, jih jïtse daajroem nuhtjedh maanaj evtiedimmien bijre, goh lierehtimmie, sosijaliseradimmie, ektiedimmie jih ektiedimmiebigkeme, mij vâaroeminie sjædta juktie aktem hijven psyko-sosijaale byjresem bigkedh. Âvtehe tjuara eadtjohkelaakan viehkiehtidh hijven ektiedimmieh maanaj jih geerve almetji gaskemsh sjugniedidh, maanaj gaskemsh jih geerve almetji gaskemsh, aaj eejtegi gaskemsh. Dihte aaj byöroe vâajnoes ârrodh jih meatan ârrodh maanaj biejjieladtje darjoeminie jih dââjresinie dan jïjnje gâarede, akten fuehpie aarkebiejjien.

Åvtehke evtiedimmiebarkoem maanagiertesne stuvrie

Barkoedåehkie lea kvaliteeten tjoevtenje. Jis edtja aktem hijven psykososijaale byjresem sjugniedidh maanagiertesne dle dan åvteste vihkeles åvtehke maeh-telees geerve almetjh seehtieh, jñh aktem iktemearan jñh guhkies evtiedimmiebarkoem stuvrie. Barkoedåehkie teorihkeles daajroem daarpesje, dæjpeles vuesiehtim-mieh mah teorijem gårredieh, jñh jñjtsh dååjrehtimmieh. Åvtehke tjuara jñjtje orre daajroem utnedh orre dotke-men jñh teorijen bñjre. Dihte barkijidie nuepiem vadda jñjtse maahtoem nænnoestehtedh jñh jñjtsh maehteles-voeth vijriesåbpoe evtiedidh. Åvtehke barkijidie dår-johte guktie dah haalvemem barkosne dååjrieh. Astedh ektesne ussjedidh jñjtse jñh maanagierten barkoevue-kien bñjre lea vihkeles jis edtja maehdedh kvaliteetem barkosne lissiehtidh. Åvtehke vuesehte satne barkoe-dåahkan jaahka jñh dam leajhtede. Seamma tñjjen tjuara tñjelke årrodh satne ojhte veanhtede barkoedåehkie maehteles dåemiedimmie vuesehte. Dihte njoelke-dassh nænnoste jñh ruvtijnh tseegkie barkoedåehkine jñh eejhtegigujmie ektine. Åvtehke tjuara voerkes årrodh sov ráållesne, jñh latjkoeh jñh njoelkedassh vijriesåbpoe vaeltedh.

Åvtehke viehkehte aktem hijven laavenjostoebyjresem sjugniedidh

Åvtehke diedtem åtna aktem åårganisasjovnekultuvrem sjugniedidh, mij lea nuekies eerlege ihke barkoedåehkie maahta sinsætnan bñååstede bieljelidh, mij våaroeminie sjædta biñkedæmman, laavenjostose, ussjedæmman jñh jarkelæmman jñjtse barkoste. Naaken sæjhta daen-nie ektiedimmesne dårjoem åvtehkistie daarpesjidh jis edtja jearsoes sjidtedh sov jñjtse ráållesne, Åvtehke tjuara aaj hijven åvteguwine årrodh. Jis barkoedåehkie naan nåake govlesadtemevuekieh åtna dle tjuara dam varke bæjjese vaeltedh. Pedagogigujmie ektine dle åvtehke barkoedåehkiem biñkede, laavenjostoem eejh-tegigujmie stuvrie jñh tjoeperrimmiebñevnesh gjetede.

Åvtehke ij diedtem oktegh utnieh

Pedagogh leah vihkeles dårjehtæjjah åvtehkasse, jñh dihte edtja maehdedh viehkiem åadtjodh jeatjah suer-kijste gosse daerpies. Lihke laavenjostoe pedagoge-les-psykologeles dienesjinie lea vihkeles. Jis lea naan nommestahteme maanaj bñjre, dle tjuara dam darjodh eejhtegi goerkesinie, mah edtjeh dam jáåhkesjidh. Vihkeles maanah psyko-sosijaale tsagkesigujmie aareh vueptiestidh. Juktie dan veerkebe ráajvarimmiejguj-mie aalka, dan buerebe sjædta. Maahta geerve årrodh leeseldihkie dåemiedimmievuekieh tsööpkedh, jñh dan åvteste dle barkoe maahta gaajh jñjnñh vierhtieh krñevedh.

Raeriestimmieh guktie ussjedidh jñh laavenjostedh

- Maam akte geerve almetje dorje guhte lea akte hijven åvteguwie maanagiertesne?
- Mah kvaliteeth leah ektiebarkosne barkiji gaskem?
- Maam dijñjeh maehdede darjodh juktie laavenjostoem nænnoestehtedh barkoedåehkesne?
- Guktie barkoedåehkie edtja sinsitniem vihtesjidh jñh sinsætnan hijven bñevnesh bñååstede vedtedh?

10. Lidteratuvrelæstoe

Bae, B.: *Gjensidige inkluderingsprosesser – muligheter i dagligdags samspill i barnehager*. I Korsvold, T. (red.) (2011) *Barndom Barnehage Inkludering*, s. 104–129. Bergen: Fagbokforlaget

Bae, B. (2009): *Å se barn som subjekter – noen konsekvenser for oppvekst-arbeid*. I Mørreaunet, S.,

Glaser, V., Lillemyr, O.F. og Moen, K.H. (red.): *Inspirasjon og kvalitet i praksis – med hjerte for barnehage-feltet*. Oslo: Pedagogisk forum

Bjørnestad, E. og Pramblings Samulesson, I. (red.) (2012): *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år? En forskningsoversikt*, Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus, rapport 2012, nr.9

Bratterud, Å., Sandseter, E.B. og Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen*. NTNU, Samfunnsforskning AS

Greve, A. (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Unipub

Gulbrandsen, L. og Eliassen, E. (2012): *Kvalitetsarbeid i barnehagen. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA Rapport 2012

Kunnskapsdepartementet (2011): *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Lamer, K. (1997): *Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Gyldendal

Nordahl, T. (2012): *Kvalitet i barnehager vurdert ut fra resultater fra spørreundersøkelsene. Kap. 6 i Barnehagen som læringsmiljø og dannelsesarena. En artikkelsamling om forsknings og utviklingsarbeid i 17 barnehager i Hedmark*. Sunnevig, A.K. (red.) Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 9-2012

Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2011): *Barn av virkeligheten, Læring for livet*. Oslo: Universitetsforlaget

Ruud, E.B. (2010): *Jeg vil også være med! Lekens betydning for barns trivsel og sosiale læring i barnehagen*. Oslo: Cappelen akademiske forlag

Sigsgaard, E. (2008): *Kjeft mindre*, Oslo: Cappelen akademisk forlag

Øksnes, M. (2010): *Lekens flertydighet*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Østrem, S. (2008): *Barns subjektivitet og likeverd. Et bidrag til diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Doktoravhandling. Teologisk fakultet. Universitetet i Oslo

Påastesijje:
Utdanningsdirektoratet
Postboks 9359 Grønland
0135 Oslo

Guessiesijje:
Schweigaards gate 15 B
0191 OSLO

Tellefovne 23 30 12 00
Telefakse 23 30 12 99
www.utdanningsdirektoratet.no